

S. FL. MARIAN • TUDOR PAMFILE •

MIHAI LUPESCU

CROMATICA POPORULUI ROMÂN

Ediție îngrijită, prefată și note de

PETRE FLOREA

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 978-973-642-398-7

Editura SAECULUM I.O.

București, 2019

Cuprins

PREFAȚĂ	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	8
I. S. Fl. Marian: CROMATICA POPORULUI ROMÂN	9
II. Tudor Pamfile – Mihai Lupescu: CROMATICA POPORULUI ROMÂN	55
INTRODUCERE	57
Capitolul I. COLOAREA GALBENĂ PENTRU FIRE	73
Capitolul II. COLOAREA ALBASTRĂ PENTRU FIRE	115
Capitolul III. COLOAREA VERDE PENTRU FIRE	126
Capitolul IV. COLOAREA ROȘIE PENTRU FIRE	138
Capitolul V. COLOAREA NEAGRĂ PENTRU FIRE	162
Capitolul VI. COLORATUL BURANGICULUI	195
Capitolul VII. CĂNITUL PĂRULUI	197
Capitolul VIII. FIERTUL TORTULUI	200
Capitolul IX. GHILITUL PÂNZEI	204
Capitolul X. COLORATUL OUĂ[LE]LOR	210
Capitolul XI. STAMPAREA	222
Capitolul XII. ALUNÈLELE	224
Capitolul XIII. SULIMANURILE	226
Capitolul XIV. DUBITUL PIELII	234
Capitolul XV. CERNEALA	240
Capitolul XVI. ÎNGĂLBENITUL ALUATULUI	243
Capitolul XVII. COLORATUL VINULUI ȘI RACHIULUI	244
Capitolul XVIII. COLORATUL PAIELOR	247
Capitolul XIX. COLORATUL LEMNULUI ȘI FIERULUI	250

Capitolul XX. COLORATUL VASELOR DE LUT	253
Capitolul XXI. VARUL ȘI LUTURILE COLORATE ÎNCHEIERE	255
ADDENDA	261
1. I. Moraru: BOIANGERIA POPULARĂ	263
2. Dim. G. Rizescu: VĂPSITUL POPULAR	292
3. Nicolae Bârzeanu: BOIANGERIA POPULARĂ	307
4. M. Lupescu – I. Teodorescu: PLANTELE ȘI SUBSTANȚELE CUNOSCUTE ÎN POPOR PENTRU VĂPSIT	321
5. Mihail Balaban: MEMORIU DESPRE PREPARAREA MATERIILOR COLORANTE ÎNTREBUINȚATE DE CĂTRĂ SĂTENȚELE ROMÂNE	336
6. G.P. Salviu: MEMORIU DESPRE CROMATICA ROMÂNĂ SAU BOIANGERIA CASNICĂ LA SĂTENȚELE ROMÂNE	347
7. Maria Elisabeta Pioraș: COLORAREA LÂNEL UN RAM DE INDUSTRIE NAȚIONALĂ	364

I

Stimaților colegi!

O națiune, care dorește să aibă o limbă bogată și omogenă, ar trebui mai înainte de toate să adune și să scoată la lumină întreaga sa literatură poporală și numai după ce va fi explorat-o și studiat-o pre aceasta din toate punctele de privire și se va fi încredințat că cuvintele ce-i sunt de neapărată lipsă nu se află de fel în sânul poporului să le împrumute de pe la alte națiuni, a căror limbă e mai avută în cuvinte și în termeni tehnici.

Așa au făcut demult francezii, germanii și italienii. Așa fac și alte națiuni mai mici din jurul nostru. Și tot așa am trebui să facem și noi, dacă voim să avem o limbă adevărată românească, căci izvorul cel mai bun spre înavuțirea unei limbe este în tot cazul literatura poporală.

E drept că și noi românii, precum în multe alte privințe, așa și într-aceasta, n-am fost până acuma cu totul indiferenți. Mulți înși și-au dat și-și mai dau încă și acuma toată silința ca să dezgroape și să scoată la lumină neprețuitele tezaururi care de seculi se află ascunse în sânul poporului nostru.

Dar orișicât de însemnate și meritoare sunt colecțiunile și lucrările domnilor, doamnelor și domnișoarelor ce s-au ocupat și se mai ocupă încă cu literatura poporală, orișicât de erudite și interesante sunt studiile tipărite până acuma de domnia lor pe acest teren, totuși cu tot dreptul putem să zicem că nici a suta parte din literatura poporală română încă nu s-a scos la lumină.

Ceea ce s-a adunat și s-a publicat până în timpul de față e numai cât un struț foarte mic de floricele cules de pe câmpul cel vast al literaturii noastre populare.

Sunt însă multe, foarte multe lucruri prețioase ascunse în sânul poporului român despre care n-avem decât o idee foarte slabă, sunt iarăși altele despre care nici prin minte nu ne-a trecut până acuma.

Și ca să nu mergem prea departe, vă întreb, stimaților colegi,

cine s-a interesat până acuma mai de aproape de *industria poporală română*? Cine a adunat diversele cuvinte, expresiuni și termini tehnici întrebuințați de poporul român în afacerile sale industriale?

Sunt mulți inși care, călătorind prin satele locuite de români și intrând prin unele case de ale acestora, au rămas pătrunși de admirație când au văzut cât de frumos și de curat sunt acestea diriticate și împodobite cu diferite scoarțe, scoartare și multe alte vesminte prețioase, toate lucrate de însăși (*sic!* – n. ed.) mânele româncelor noastre. Dară și mai mare le-a fost admirarea când, într-o zi de sărbătoare, au trecut pe lângă o horă sau altă petrecere și au văzut cât de frumos și de cu gust sunt îmbrăcate fetele și nevestele cele tinere. Însă nimeni până acuma, cât îmi este mie cunoscut, nu s-a interesat ca să descrie mai de aproape și mai cu de amănuntul *portul românesc*: cum lucrează românele sătene fiecare vesmânt îndeosebi? care sunt instrumentele ce le întrebuințează ele la facerea cutărui lucru? și cum se numește fiecare părticică din care sunt compuse aceste instrumente? Tot ce s-a scris până acuma în privința aceasta sunt numai niște notițe foarte scurte și superficiale care adeseori nu numai pentru oamenii de specialitate, pentru industriași, ci chiar și pentru cellalt public cititor n-au mai niciun interes.

E deci dară timpul suprem, după părerea mea, să ne interesăm cât mai degrabă și cât se poate de mult și de *industria română*, s-o scoatem din întineric în care zace, s-o cultivăm și s-o perfecționăm și pre aceasta din răspuseri până ce nu e prea târziu, până ce industria străină nu ne-o îneacă cu totul și, prin urmare, până ce nu ajungem în trista stare de a o pierde nu numai pre dânsa, ci încă și-o mulțime de cuvinte și termini tehnici curat românești care nu se află adunați și publicați nici într-un dicționar sau vocabular din câte le avem.

Precum fiecare industrie în genere, așa și *industria poporală română* în special, se împarte în mai multe ramuri. Unul [*sic!* – n.ed.] dintre acele ramuri, despre care mi-am propus să vorbesc mai pe larg de astă dată, căci nici timpul, nici împrejurările nu-mi permit să vorbesc despre toate acuma deodată, este *cromatica* sau *arta de a colora*.

II

Nenumăratele persecutări, asupririi și neajunsuri, care au avut de a le suferi românii în decursul timpurilor, nu numai din partea oardelor barbare, ci și din partea vecinilor și a conlocuitorilor săi,

nu le-au iertat să cultive și să perfecționeze *cromatica*, ca și multe alte științe și arte, precum s-a întâmplat aceasta la celelalte națiuni din Europa.

Cromatica sau arta de a colora se află la poporul român pe o treaptă foarte de jos. Ba, ce este încă și mai mult, ea se practicează exclusiv numai de către românele sătene așa după cum au învățat-o și moștenit-o ele din moși strămoși.

În fiecare sat locuit de români se află câte una sau și mai multe românce care se ocupă cu coloratul. Acestea provăd apoi cu materialul prelucrat și colorat pre consătenele lor și numai rareori și pre femeile din satele învecinate.

Însă și acest ram al industriei naționale pe zi ce merge începe a dispărea și a se pierde căci, pe de o parte, românele cele bătrâne și știutoare care au ținut și mai țin încă foarte mult la datinele și portul străbun încep a se rări și a deveni tot mai puține, iară cele tinere nu voiesc sau nu le iartă împrejurările ca să se ocupe cu aceeași aplicare și plăcere cu coloratul lănețelor, torturilor și a altor materii ca maicele și străbunele lor; pe de altă parte, industria străină tinde din zi în zi, și nu fără rezultat, a ne-o nimici.

Mai demult, pe când românii puneau mai mare preț pe portul lor național și le era cu mult mai drag ca în zioa de astăzi, e de presupus că și cromatica va fi fost mai căutată și mai practică. Dar de când străinii de toată mâna au început a aduce tot soiul de materii de prin alte țări și a le vinde cu prețuri, la părere, foarte ieftine, în realitate însă destul de scumpe în comparare cu țara lor, de atunci și portul național, mai ales prin satele de pe lângă orașe, unde tot ce-i străin se pare că-i mai bun și mai frumos, a început să decadă și d-împreună cu dânsul și arta de a colora, căci dacă românii, cele necesare pentru îmbrăcăminte și împodobirea caselor le pot, fără multă muncă, bătaie de cap și alergătură, cumpera de prin dughene, cugetă ei, că cromatica n-are ce le mai fi bună.

Cu toate acestea însă, mulțămită cerului, cromatica n-a dispărut încă cu totul din sânul poporului. Din contra, în satele cele depărtate de orașe și, prin urmare, neepuse așa de tare corcinei și schimbării portului național și înlocuirei sale cu alte porturi străine, ea se mai practicează încă și acuma într-un grad destul de mare. Și numai atunci va fi amenințată a se pierde cu totul când noi nu ne vom interesa de felul, nu numai ca să se susție și mai departe, ci încă să se perfecționeze și să se răspândească în toate părțile.

Ce se atinge de varietatea și frumusețea colorilor ce le produc românele și de modul cum colorează ele diferitele lănețe și alte materii cu aceste colori, trebuie sincer să vă mărturisesc, stimaților

colegi, că orișicine dintre noi le va vedea și le va examina mai de aproape, va trebui nu numai să le laude, ci chiar să le și admire. Și cu tot dreptul, deoarece românele noastre, precum în multe alte privințe, așa și în producerea colorilor și în colorarea diferitelor materii cu dânsle, sunt foarte iscusite.

Dar nu numai noi românii, ci și mulți străini nepărtinitori, care au petrecut prin un timp mai îndelungat în mijlocul nostru și, prin urmare, au avut destulă ocaziune de a ne cunoaște și a ne studia datinele, credințele și portul, nu se pot destul mira de frumusețea și varietatea colorilor ce le produc românele și de modul cel deosebit cum colorează ele cu dânsle. Eu singur am avut nu o dată ocaziune de a auzi pre mai mulți străini cum lăudau și admirau colorile produse de române și mă asigurau că ele în multe privințe sunt superioare colorilor inventate de știința modernă și mai ales în ceea ce se atinge de țierea lor.

E drept că colorile cu carile, în timpul de față se colorează materiile, ce le căpătam de prin țările cele străine, sunt foarte frumoase și atrăgătoare. Dar pe cât de frumoase și atrăgătoare sunt ele, mai tot pe atâta sunt și de trecătoare, căci se spală și se șterg foarte iute. Ba multe dintre dânsle mai au încă și acel defect că-s veninoase și ca atari foarte periculoase nu numai sănătății, ci chiar și vieții noastre.

Din contră, colorile produse de române, nu numai că sunt foarte frumoase, ci totodată și foarte trainice. Mai de grabă și mai ușor se va rumpe și se va nimici cu totul materia colorată decât se va șterge și se va duce colorarea de pe dânsa. Iar cât despre înveninare nici nu mai încapе vorbă, căci nici una dintre dânsle nu este veninoasă.

Și oare cu ce colorează românele noastre?

Iată o întrebare foarte semnificativă, a(l) cărei răspuns însă urmează!

III

Românele știu a colora numai cu plante și cu foarte puține minerale.

Plantele care le întrebuințează ele la colorat și care le-am putut eu până acum descoperi și aduna din popor sunt următoarele:

Arinul sau *Aninul negru*, *Alnus glutinosa*.

Bozul, *Sambucus ebulus*.

Prunul, *Prunus domestica*.

Perjul, o specie de prun.

Nucul, *Iuglans regia*.

Socul, *Sambucus nigra*.

Cornul, *Cornus mascula* sau *C. mas*.

Pădurețul acru, *Pyrus sylvestris*, o specie de măr sălbatic a(lei) cărui *pădurețe* au o culoare roșie și sunt foarte acre.

Măr acru, o specie de măr altoit a(lei) cărui mere sunt roșii și foarte acre.

Măr mistreț, asemenea o specie de măr altoit, însă a(lei) cărui mere nu-s nici prea dulci, nici prea acre, ci numai mistrețe.

Măr dulce, a(lei) cărui mere se coc foarte timpuriu și sunt dulci la mâncare.

Mac bun sau *Mac de grădină*, *Papaver somniferum*.

Drobiță, numită altmintrelea și *Ginistru* sau *Inistru*, *Genista tinctoria*.

Drobușor sau *Drobișor*, *Isatis tinctoria*.

Mesteacănul, *Betula alba*.

Sora Soarelui, numită altmintrelea și *Soarea Soarelui* și *Floarea Soarelui*, *Helianthus annuus*.

*Laptele cânelui*¹, *Euphorbia Cyparissias*.

Sovârvul sau *Solovârvul*², *Origanum vulgare*.

Dedița, numită în Banat *Suflețele* și *Vânturile*, *Anemone pulsatilla*.

Ruja întunecată sau *Ruja neagră*, *Malva*.

*Scumpia*³, *Rhus cotinus*.

Stejarul, *Quercus rubor*.

Brândușa de primăvară, numită altmintrelea și *Șofran*, *Crocus vernus*.

Brândușa de toamnă, numită altmintrelea și *Brândușa morților*, *Colchicum autumnale*.

Bobul, *Vicia faba*.

Leuștenaul, *Lebusticium officinale*.

Răchița, *Salix purpurea* (?)

Bumbișorul sau *Buba în cap*, *Anthemis tinctoria*.

Tătăișul, *Inula dysenterica*.

Lemnul cânesc, *Lygustrum vulgare*.

Tulichină, *Tulcină*, *Tulpină*, *Piperiul lupului*, *Daphne mezereum*.

Scorujul, *Sorbus Aucuparia*.

Urluiianul, un fel de *Șofran de grădină*.

Gălbănarea sau *Gălbănarea*, *Serratula tinctoria*.

Mălinul, *Prunus padus*. Și în fine:

*Scorțița*⁴, adică surcele de lemn de *Brasilia*.

Acestea sunt toate plantele despre care sunt sigur că colorează românele cu dânsle. Nu mă îndoiesc însă că ele vor mai fi întrebuințând și multe altele tot atât de bine ca și pre acestea, care nu-mi sunt până acuma cunoscute.

Dintre toate plantele acestea câte le-am înșirat aici, cel mai mare rol îl joacă *drobița*, *sovârvul*, *pădurețul acru* și *arinul*. Acestea sunt cele mai răspândite și mai întrebuințate, căci din combinațiunea lor se scot cele mai multe nuanțe de colori.

Mineralele ce le întrebuințează la colorat sunt:

Piatră acră, lat. alumen kalicum.

Piatră vântată, sulfat de cupru.

Piatră albastră, numită și *Piatră de brăie*.

Sare mare, lat. Sal fossilis, *clorur de Natriu*.

Calacan, lat. Vitriolum Martis și *sulfat de fier*.

Var, oxid de calciu.

În fine, pe lângă mineralele acestea și pe lângă plantele arătate mai sus, mai întrebuințează încă și [pe] cele următoare:

Suc de lână, numită în unele părți ale Bucovinei și *usuc*.

Rugină de pâraie și de ape stătătoare, care în unele locuri din Bucovina se mai numesce și *brusîn* și *surcină*, iară în orașul Piatra din Moldova, și anume pe pâraul Borsochian, se numesce *borsună* și se întrebuințează asemenea la colorat.

Zer de vacă.

Borș, preparat mai cu seamă din tărâte de secară.

Leșie, preparată din lemn de fag, beldii și magulii de mac și din coceni de păpușoi sau porumb după cum cere și trebuința. Și în urmă:

*Apă tare*⁵, lat. aqua fortis sau chrysulca.

IV

Cele mai multe dintre plantele care s-au înșirat mai sus nu se întrebuințează la colorat îndată cum se culeg, ci românele le culeg înainte și numai atunci colorează cu dânsle după ce mai întâi le-au preparat anume spre acest scop.

Timpul când le culeg și modul cum le întrebuințează e cel următor:

Drobița o culeg totdeauna pe la Sânziene sau Nașterea s[ăn]t[ului] prof[et] Ioan Botezătorul, 24 iunie, adică când e mai înflorită și mai ales când are păstăuțe.

Sovârvul îl culeg mai totdeauna în zioa de Foca, adică a treia zi după Sântul Ilie, 22 iuliu, anume ca colorarea ce se va face

dintr-însul să fie roșie ca para focului, adică și acesta pe când e mai bine și mai frumos înflorit.

Întâmplându-se însă ca în zilele menite pentru culegerea acestora, precum și a altor plante, să fie timp ploios, atunci se lasă pe mai târziu, căci plantele ce le culeg pentru colorat trebuie să se culeagă totdeauna pe timp frumos și călduros. Asemenea caută ele ca în timpul culegerii să nu îmble mult cu mânele printre dânsle, pentru că se pătează și se negresc, ci cum le strâng de pe câmp așa le lasă până ce le aduc acasă și le pun la uscat.

Iară după ce le-au adus acasă le usucă în următorul mod: le întind foarte suptirel la umbră, unde nu bate niciodată vântul și soarele, mai cu seamă pe podul caselor, căci astfel uscându-le se zice că niciodată nu se pătează nici nu-și pierd culoarea. La vânt și la soare nu le usucă nicicând, căci apoi nu sunt bune de nimic, adică-și pierd culoarea cea adevărată, se pătează și se negresc sau, în cazul cel mai favorabil, colorile dintr-însele nu-s așa de bune, de frumoase și de trainice ca atunci când se usucă la umbră.

Frunza și *scoarța* de pădureț acru, *frunza* de măr dulce și de ceilalți arbori, care se întrebuințează la colorat, trebuie să fie foarte curată, nicidecum însă pătată sau prea verde, sau brumată, și nicicând nu o culeg pe ploaie, după o ploaie, sau pe rouă, ci totdeauna când e timp uscat și frumos. Dacă frunzele sunt brumate n-au putere, iară dacă sunt plouate sau rourate se pătează și să negresc.

Frunzele acestea le usucă ele apoi la umbră ca și drobița și sovârvul despre care am vorbit mai nainte.

Rămurelele cele dintr-un an de răchiță se culeg totdeauna pe la Sân-Petru și se usucă ca și frunza cea de pădureț.

Iară după ce într-acest mod de toate le-au uscat de ajuns, le pun într-un loc anumit unde sunt scutite de umezeală și mucezeală, căci și acestea le sunt foarte stricăcioase. În locul acela apoi le păstrează ele până ce au timp să coloreze cu dânsle.

Când culeg plantele și frunzele, când le pun la uscat și când le strâng, după ce s-au uscat, caută să fie cât se poate de curate pe mâni, căci, spun ele, că și necurătenia strică foarte mult plantelor, mai ales dacă înainte de culegere și de strângere au prins cu mânele unele obiecte unsuroase sau lipicioase care ar putea apoi să se prindă și de plante, sau ar fi atins cu mânele unele obiecte sărate, piperate sau acre și prin aceasta ar răpi apoi foarte mult din adevăratul suc al plantelor sau le-ar păta în vrun fel mod oarecare.

Unele plante le întrebuințează la colorat, după cum am spus, numai după ce mai nainte le-au preparat spre acest scop, altele însă le întrebuințează îndată cum le culeg.